

Чередник Т.П.

*кандидат філологічних наук, доцент,
Чернігівський державний педагогічний
університет імені Тараса Шевченка*

ВИКОНАННЯ МЕТОДИЧНО СПРЯМОВАНИХ ЗАВДАНЬ ЯК ЕТАП ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

У статті розглядається проблема підготовки майбутніх учителів зарубіжної літератури до формування читачької діяльності учнів у процесі виконання методично спрямованих завдань.

The article runs about the problem of preparation of future teachers of world literature before the formation of reader's activities of the pupils in the process of coping with the methodically focused tasks.

Постановка проблеми. Останнім часом у періодиці, на сторінках фахових видань стурбовано обговорюються проблеми втрати інтересу до читання й, відповідно, втрати читача. Попри всі соціокультурні, політичні й економічні чинники, які впливають на процес втрати читача, учитель літератури залишається тою особою, що може вповільнити ситуацію або зробити її менш агресивною для учнів. Проте боротьбу за читача потрібно, на нашу думку, починати під час підготовки майбутнього вчителя зарубіжної літератури.

Професійно спрямована читачька діяльність є підґрунтям підготовки майбутніх учителів зарубіжної літератури, адже на уроці літератури читачька діяльність виступає як один з основних видів організації навчання, засіб реалізації навчальних завдань, форма творчої самореалізації учнів. Тому проблема підготовки студентів ВНПЗ до виконання професійної діяльності є надзвичай актуальною, адже зміна освітньої парадигми (входження в Болонський процес, позбавлення ідеологічних пріоритетів у навчанні, поширення віртуального інформаційного простору, трансформація професійних завдань тощо) потребує зміни форматів організації навчального процесу у вищій школі, і, перш за все, у методиці викладання літературознавчих дисциплін.

Аналіз останніх досліджень. У фахових виданнях час від часу

піднімаються питання, у яких окреслюються контури проблем літературної освіти та методики викладання літератури у ВНПЗ на сучасному етапі.

Провідні літературознавці і методисти стверджують, що увага до предмету має підтримуватися у стінах університетів, що вчитель літератури народжується під час професійно акцентованого навчання [5, 6].

Читацька діяльність є одним з основних видів навчального процесу, тому питання стосовно її організації є актуальними і дискусійними. Більшість науковців-літературознавців впевнені, що у процесі навчання студентів у ВНПЗ формат і структура читацької діяльності мають змінитися, в наслідок цього мають змінитися і характеристики студента-читача. На цей факт неодноразово вказував професор Г. Ключек. Учений стверджує, що якість підготовки вчителя літератури залежить від формату організованої читацької діяльності студента-філолога: «...одне із головних завдань вищої літературної освіти полягає у творенні імпліцитного (зразкового, ідеального) читача», – наголошує літературознавець і педагог. І додає: «Інакше кажучи, сам процес читання студентом-філологом має здійснюватися на професійному рівні» [3, 121-122]. Проблема підготовки кваліфікованого читача і складність її вирішення вчителем у сучасних умовах постійно турбує професора З.В. Кирилук [2, 3]. Про зміну або відсутність читацьких уподобань сучасних студентів-філологів писала і професор К.О. Шахова. На її думку, недостатній рівень загальнокультурної підготовки вчорашніх випускників утрудняє вирішення головного професійно спрямованого завдання – формування кваліфікованого, професійно підготовленого читача [7, 10]. Проблему невідповідності навчальних планів спеціалізації завданням підготовки вчителя ЗЛ, певний формалізм у вирішенні питань професійно спрямованої підготовки ретельно проаналізував методист і літературознавець В.В. Гладишев [1, 2-3]. Однак, на жаль, окреслені проблеми не викликають широких дискусій, унаслідок чого професійно орієнтовна підготовка майбутніх учителів зарубіжної літератури у багатьох випадках здійснюється традиційно, без урахування змін, що відбуваються в сучасному суспільстві.

Формування мети статті (постановка завдання). Завданням статті є висвітлення проблеми методизації процесу навчання студентів перших курсів, а також презентація деяких видів методичних завдань, що функціонально супроводжують практичні заняття з літературознавства («Антична література», «Вступ до літературознавства»).

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутнього вчителя зарубіжної літератури складається з чотирьох компонентів, а саме:

- 1) гуманітарного (опрацювання курсів історії, філософії, культурології тощо);
- 2) психолого-педагогічного (вивчення педагогічних і психологічних дисциплін);
- 3) предметно спеціалізованого (вивчення мов і літератур, опрацювання курсів літературознавчого циклу);
- 4) методичного (вивчення методики викладання спеціальних дисциплін у школі і практична реалізація засвоєного під час педагогічної практики).

Так на етапі опанування історико-літературного та теоретико-літературного циклів навчальних дисциплін відбувається літературознавча підготовка студентів, при опрацюванні курсу методика викладання зарубіжної літератури відбувається взаємоузгодження основ психолого-педагогічних дисциплін зі знаннями із зарубіжної літератури, а також етап втілення і перевірку отриманих знань, навичок і вмінь при проходженні педагогічних практик.

Аналіз матеріалів спеціалізованого компоненту, а точніше, його літературознавчої складової (навчальних програм курсів, планів практичних або семінарських занять з історико-літературних та теоретико-літературних курсів, переліків питань до заліків та екзаменів), дозволяє стверджувати, що основна увага викладачів різних дисциплін приділяється розвитку читацької культури студентів, розширенню їхнього літературознавчого (і читацького) кругозору, що знаходить відображення у формулюванні питань та завдань для практичних, семінарських занять, колоквіумів, заліків та іспитів.

Готовність майбутніх учителів зарубіжної літератури формувати та розвивати читацьку діяльність учнів з метою виховання вдумливих, творчих читачів, формується за умови постійної уваги до проблеми з боку викладачів усіх дисциплін літературознавчого циклу, оскільки формування/розвиток кваліфікованого/професійно підготовленого читача відбувається у процесі активної читацької діяльності.

Під час опанування дисциплін літературознавчого спрямування студент, майбутній учитель ЗЛ, реалізує себе у процесі читання, шукаючи/здобуваючи навчальну інформацію, відбираючи, класифікуючи та систематизуючи її. Робота з текстом художнього твору потребує застосування наявних знань і навичок аналізу («декодування», «інтерпретування») прочитаного. У процесі здійснення читацької діяльності активізуються розум та емоції, оформлюються відповідні естетичні реакції.

Однак сьогодні в практиці вищої школи виявляються протиріччя, що заважають якісному вирішенню проблеми підготовки висококваліфікованих

спеціалістів. По-перше, це неузгодженість рівня літературознавчої підготовленості вчорашніх випускників школи, студентів 1-го курсу з вимогами вищої школи. По-друге, неготовність більшості студентів до здійснення самостійної читацької діяльності.

Невідповідність підготовки випускників ЗОШ вимогам Стандарту освіти утрудняє процес формування спеціаліста. Матеріали проведених досліджень дають підстави стверджувати, що сьогодні викладачам, що викладають літературознавчі дисципліни, потрібно працювати не над вирішенням питань розвитку та професіоналізації читацької діяльності студентів, а над формуванням основ їхньої читацької практики. Вирівнювання філологічної складової, забираючи багато часу і зусиль, майже не залишає часу для свідомого засвоєння основ методичної науки, набуття власного методичного досвіду і розвитку професійних якостей.

А в результаті, опрацьовуючи будь-який художній твір з позиції читачів, студенти не отримують від власної свідомості мотиваційного посилання «розпізнати» в ньому можливий об'єкт шкільного вивчення і тому підсвідомо не мобілізують себе на оцінювання літературного тексту в якості потенційних організаторів читацької діяльності учнів. Поза межами методично акцентованої читацької діяльності студентів не відбувається їхній розвиток як спеціалістів, унаслідок чого майже не підвищується рівень читацької компетенції (окремі виключення лише є підтвердженням зроблених спостережень). Пізніше неструктуровані уявлення про прочитане, вивчене і репродуктивно відтворене на іспитах, не дозволять спертися на них у курсі вивчення МВЗЛ або у процесі проходження педагогічних практик, оскільки вони не розглядалися як об'єкт-інформація для подальшої рефлексії, не пройшли психолого-педагогічну і методичну експертизу, не були включені в процес моделювання і комунікації.

На нашу думку, процес опрацювання літературознавчих дисциплін має супроводжуватися поступовим включенням у навчальну діяльність практичних дій методичного спрямування. Тобто, професійна підготовка майбутнього вчителя зарубіжної літератури має розпочинатися на першому курсі навчання студентів. Методизація процесу засвоєння історико-літературних та теоретико-літературних курсів має призвести до трансформації параметрів читацької компетенції студентів. Студент, беручи участь у процесі навчання, структурованому за принципами теоретично і методично обґрунтованої технології, в результаті застосування певних методичних прийомів має перейти з позиції вдумливого, творчого читача на позицію читача-професіонала. Читач-професіонал не тільки навчений читати і

розуміти будь-який (за специфікою та складністю) художній твір, а може професійно (себто, спираючись на принципи методичної науки, враховуючи основні положення педагогіки і психології) організувати читацьку діяльність учнів, сам процес читання, як в класі, так і в позакласний час.

З огляду на це програма проведення занять літературознавчого циклу доповнюється завданнями, метою яких є моделювання професійно-ролевих позицій [4]:

- 1) *читача*: читацька рефлексія (емоційна реакція), перцептивно-рецептивні дії (з'ясування законів сприймання художнього тексту);
- 2) *літературознавця*: усвідомлення природи тексту з спираючимся на запропоновані викладачем теоретичні дослідження («аналізуючи художній твір, необхідно врахувати особливості художньої системи, за законами чи принципами якої його створено» [2, 3]);
- 3) *естетика*: виявлення естетичних параметрів тексту (пошуки відповіді на питання, «якими засобами автор створює певні уявлення, формує переконання, збуджує емоції» [2, 3]);
- 4) *історика*: пошуки та опрацювання історичних та біографічних джерел;
- 5) *філософа*: з'ясування філософського підґрунтя творчості письменника;
- 6) *педагога*: виявлення/визначення педагогічних умов для реалізації завдань уроку (на певному етапі – за допомогою викладача);
- 7) *психолога*: пропедевтичні оцінки можливих реакцій учнів на запропонований твір (спираючись на власний учнівський досвід та на знання, що отримані на заняттях з психології);
- 8) *методиста (учителя)*: елементи організації читацької діяльності учнів (складання питань за темою уроку, моделювання завдань за зразком, запропонованим викладачем; розробка планів для аналізу епізоду / художнього твору тощо).

Необхідними для майбутнього вчителя зарубіжної літератури є і такі види навчальних робіт, як методична рефлексія (пояснення студентами запропонованого рішення), оцінка матеріалів, відібраних для використання на уроці у форматі фонових чи контекстових ілюстрацій. На старших курсах доцільно включати в роботу рецензування навчально-методичних матеріалів, підібраних студентами до практичного заняття (матеріали методичних розробок, оприлюднених у фахових виданнях, навчальних розробок, створених самими студентами під час педагогічної практики тощо). Пізніше, під час навчання на 3-4 курсах студентам пропонуються завдання опрацювати аналітичні матеріали, отримані під час проведення літературознавчих розвідок, трансформувати їх у формат, відповідний психолого-віковим особливостям учнів певного класу.

Опрацювання (рецензування) відповідно до проблеми практичного заняття навчально-методичних матеріалів, що включені у шкільні підручники.

Такі завдання виконуються за планом, запропонованим викладачем.

Важливим для майбутнього вчителя зарубіжної літератури є вміння співвіднесення параметрів зразків наукового і шкільного аналізу. Ми повністю погоджуємось з думкою Г. Клочека, що «...основне в роботі вчителя літератури – вміння аналізувати художні твори в «шкільному» режимі (йдеться про так звану «шкільну версію аналізу твору»)» [3, 115]. «Помилково думати, – зазначає науковець, – що така версія аналізу є спрощеною. Насправді ж вона є складнішою, бо вимагає від інтерпретатора не тільки особливої здатності до емпатії, ...а й уміння складні смисли викристалізувати у прозорі та ясні словесні формули» [3, 115]. Далі вчений наголошує: «Останнє уміння прямо залежне від здатності вчителя бути імпліцитним, зразковим читачем» [3, 115].

Ефективною, з нашого погляду, є аналітична робота з текстами художніх творів, що вивчалися студентами в школі. Так на практичному занятті з античної літератури вони відкривають для себе поезію Алкмана: переосмислюють відомості про письменника, надані їм у школі на уроці зарубіжної літератури, розширюють контекст аналізу, включаючи в нього інші твори Алкмана та інших поетів античної доби, занурюються у філософію поетичного фрагмента. Разом з тим студенти отримують підтвердження думки про невичерпність справжньої літератури, про параметри власного читацького розвитку, порівнюють зразки (і межі) наукового та шкільного аналізів тощо. У такий спосіб розпочинається поступове формування професійної свідомості майбутнього вчителя літератури.

На заняттях з курсу «Вступ до літературознавства» при опрацюванні теоретичних понять нами готувалися завдання, виконання яких потребувало звернення до статей словників різного спрямування (тлумачних, літературознавчих – спеціалізованих і шкільних) та певних розділів шкільних підручників. Студенти мали знайти визначення певного поняття в усіх запропонованих джерелах, порівняти ступінь їхньої повноти та структурованості і спробувати пояснити розбіжності, якщо вони є. У такий спосіб у свідомості студентів встановлювалися зв'язки між вже набутиим і тим, що вони відкривали під час опрацювання джерел, поступово формувалося розуміння специфіки шкільного курсу зарубіжної літератури, і, як результат, набувала форми професійна готовність майбутніх учителів до організації читацької діяльності майбутніх учнів.

Безумовно, такі справи і завдання є ефективними за умови їхнього постійного включення у плани практичних занять та самостійну роботу. Важливою складовою професіоналізації підготовки студентів є зацікавленість

у результаті викладачів літературознавчих дисциплін. На нашу думку, ми не маємо права забувати, що випускник філологічного факультету за певних умов може реалізувати себе як літературознавець, однак він обов'язково має бути готовий до професійної реалізації, – як учитель зарубіжної літератури. Методичні дисципліни у вирішенні цього питання не є додатковими, саме при вивченні курсу методики викладання літератури відбувається переакцентування професійної уваги майбутнього вчителя літератури з тексту художнього твору, як об'єкту вивчення, на особистість учня – співучасника процесу навчання. Спираючись на читацькі інтереси учня (або їхню відсутність), у подальшому учитель буде визначати стратегію навчання, працювати над створенням духовно орієнтованого середовища, формувати і розвивати естетично промарковані смаки тощо.

Висновки дослідження та подальші перспективи. Процес підготовки майбутнього вчителя ЗЛ від курсу до курсу має набувати професійного спрямування. Посилення методичної складової на кожному наступному етапі навчальної діяльності призведе до підвищення якості підготовки майбутнього випускника. Професійно орієнтований досвід, здобутий студентами у процесі навчання у ВНПЗ допоможе молодим учителям зарубіжної літератури реалізувати поставлені перед ними завдання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладишев В.В. Що криється за записом у дипломі, або Чому молоді вчителі зарубіжної літератури погано обізнані з методикою викладання предмета // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2001. – № 9. – С. 2-3.
2. Кирилук З.В. Головне завдання уроку літератури – підготувати кваліфікованого, грамотного читача // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 2. – С. 2-4.
3. Клочек Г. Вища літературна освіта в контексті Болонського процесу // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – № 9-10. – С. 100-127.
4. Лавлинский С.П. Технология литературного образования: Коммуникативно-деятельностный подход. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 384 с.
5. Літературна освіта в українській школі: якою їй сьогодні бути? (наш «круглий стіл») // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2006. – № 2. – С. 4-31.
6. Переденко І.М. Викладання літератури на рівні сучасних вимог потрібно вчитися (Про організацію підготовки вчителів до викладання літератури як мистецтва слова) // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2003. – № 12. – С. 6-8.

7. Шахова К. Із практики програмотворення // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1999. – № 4. – С. 9-11.